

STREDOEURÓPSKE HUMANISTICKÉ FÓRUM 2020

HUMANIZMUS A VÝZVY
21. STOROČIA

SPOLOČNOSŤ PROMETHEUS
– združenie svetských humanistov

STREDOEURÓPSKE HUMANISTICKÉ FÓRUM 2020

HUMANIZMUS A VÝZVY 21. STOROČIA.

ISBN: 978-80-570-2640-2

9 788057 026402

Zostavovateľ:	PhDr. Roman Hradecký (ed.)
Recenzenti:	prof. PhDr. Vasil Gluchman, CSc. doc. PhDr. Matej Beňo, CSc.
Jazyková korektúra:	PhDr. Ľudmila Šimčáková
Vydavateľ:	Spoločnosť Prometheus – združenie svetských humanistov
Sadzba:	Danielson, s.r.o.
Tlač:	Danielson, s.r.o.
Vydanie:	Prvé
Počet strán:	180
Rok vydania:	2020
Náklad:	500 kusov

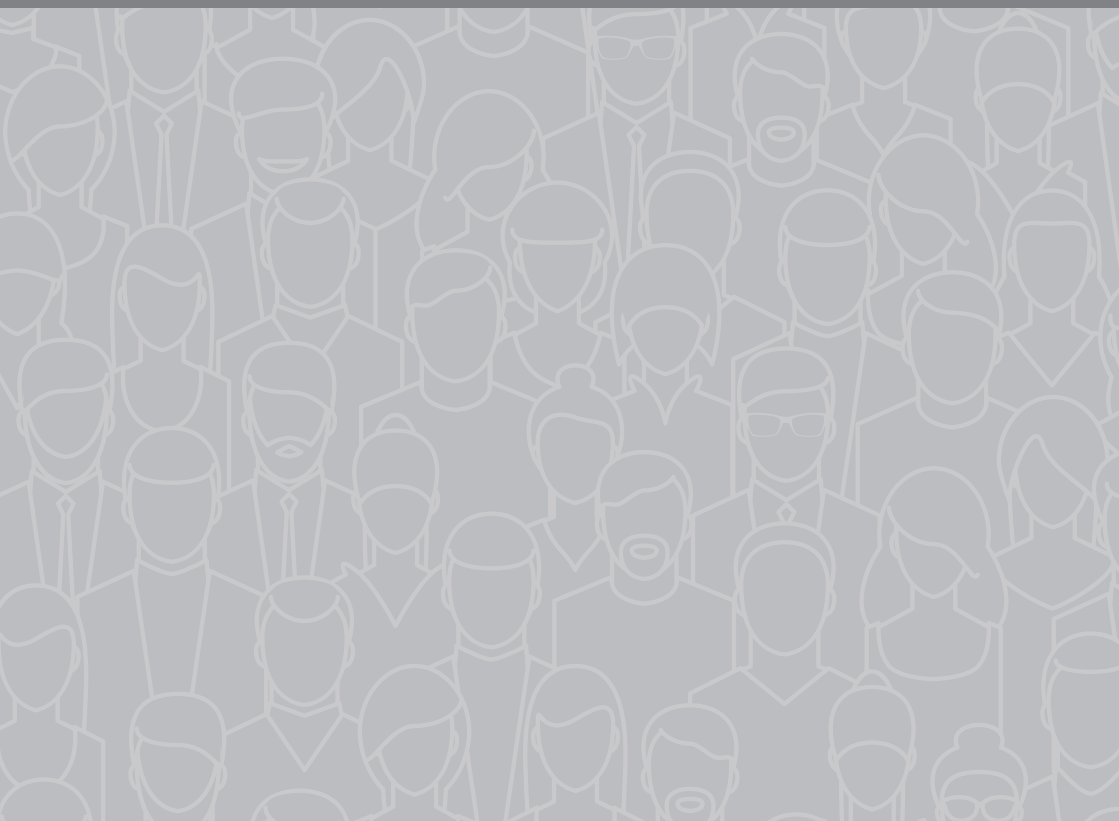
Vydané vďaka podpore Humanists International, nadácie Pantheon Foundation, Jána Miadoka i členským príspevkom, darom a podielu z 2 % daní, ktoré venovali naši členovia a sympatizanti.

SPOLOČNOSŤ PROMETHEUS – združenie svetských humanistov
Pod Bánošom 14 • 974 11 Banská Bystrica
e-mail: office@prometheus.sk • www.prometheus.sk

HUMANIZMUS A JEHO HODNOTY AKO RIEŠENIE PROBLÉMOV SPOLOČNOSTI 21. STOROČIA

Súčasný predseda spolku Ateisté ČR z. s. **Petr Tomek** je neúnavným komentátorom spoločenského diania (predovšetkým na svojom blogu), propagátorom a popularizátorom kozmonautiky, bývalým redaktorom časopisu VTM Science a v súčasnosti tiež už bývalým šéfredaktorom elektronického literárneho časopisu Lemurie.

Je členom Kosmo Klubu a autorom knihy Stratený Mesiac, o tom, prečo neboli ľudia štyridsať rokov na Mesiaci, populárno-vedeckej miniatúry Láska, sex a vesmír a zbierky esejí Ateista. Jednoducho človek s nepredstaviteľnou schopnosťou zamestnávať seba samého, prípadne i všetkých ostatných. Žije v Prahe.

Štyri britvy

– Ako spoznať čo je pravda?

Základy skeptického myslenia

Abstrakt

Autor upozorňuje na nevyhnutnosť v súčasnej dobe podrobovať informácie všetky kritickej analýze. V záplave informácií je veľkým problémom spoznať, čo je vlastne pravda a čo nie. V príspevku ponúka k tomuto účelu možnosť využiť tzv. filozofické britvy; výroky, ktoré majú silu kriticky posúdiť iné výroky. Z množstva filozofických výrokov si vybral štyri, ktoré majú schopnosť oddeliť podstatné tvrdenia od nepodstatných a spolu vytvárajú tzv. „švajčiarsky nôž pre skeptickú myseľ“. Postupne oboznamuje nielen s ich formuláciami, ale aj s obsahovými súvislosťami a metodikou ich použitia.

Abstract

The author reminds the need to subject all information to critical analysis at present. In the flood of information, it is a big problem to know what is actually true and what is not. In this article, he offers the opportunity to use the so-called philosophical razors; statements that have the power to critically qualify other statements. From a number of philosophical statements, he chose four, which have the ability to separate relevant statements from irrelevant ones and together form the so-called "Swiss knife for a skeptical mind". He gradually informs not only about their formulations, but also about the content context and methodology of their use.

Základná otázka mnohých svetonázorov znie: „V čo veríš?“ Táto otázka je pre ne dokonca omnoho dôležitejšia ako otázky „Kto sme?“, „Kam smerujeme?“ alebo „Čo je dobro a čo je zlo?“ Domnievam sa, že existuje však jedna omnoho podstatnejšia otázka, bez odpovede na ňu ostatné otázky a odpovede strácajú význam a svoju váhu. Tá otázka znie: „Ako spoznáme čo je pravda?“

Odpoveďou na túto otázku je tento text, v ktorom budem konkrétne hovoriť o Hitchensovej, Ockhamovej, Popperovej a Humeovej britve. Práve ony umožňujú oddeliť podstatné tvrdenia od nepodstatných, odstrániť z tvrdení nadbytočnú vodu, overiť, či je tvrdenie formulované správne a posúdiť dôkazy pre tvrdenia. Filozofických britiev je samozrejme veľa. Ja som si vybral tieto štyri práve preto, že spolu vytvárajú pomerne dobrú sadu nástrojov k rozlišovaniu a posudzovaniu jednotlivých tvrdení. Môžete si ich predstaviť ako „švajčiarsky nôž pre skeptickú myseľ.“ Sú to pomôcky – to znamená, že k správne mu záveru môžete dospieť i bez nich, len je to prácnejšie. (asi ako sa snažiť zašróbovať šrôbku mincou). Zoradil som britvy tak, aby ich poradie bolo logické.

Prvou z nich je určite **Hitchensova britva**, ktorá znie:

„To, čo je možné tvrdiť bez dôkazov, je možné taktiež bez dôkazov odmietnuť.“

Aj keď ju v tejto konkrétnej podobe sformuloval Christofer Hitchens, nie je úplne prvým, kto túto myšlienku vyslovil. O čom vlastne v nej hovorí a čo z nej vyplýva? Hitchensova britva rozdeľuje tvrdenia na tie, ktoré sú podložené dôkazmi (prípadne aj nepriamymi) a na tie, ktoré sú bez dôkazov. O tých prvých má zmysle sa baviť vážne, o tých druhých je to zbytočné. Hovorí nám, ktoré tvrdenia si máme vybrať a zaoberať sa nimi. Zároveň nám dáva dobrú odpoveď na otázku: „Prečo sa radšej zamýšľať nad niečím, ako nad čímkoľvek?“

Tvrdení môže byť potenciálne nekonečné množstvo. Rovnako ako správny detektív, ktorý nemôže podozrievať všetkých ľudí na planéte z vraždy, pretože by sa takýmto spôsobom nikde nedostal, musí mysliaci človek zúžiť počet tvrdení na tie, s ktorými má zmysel sa zaoberať.

Prírodným záverom vyplývajúcim z Hitchensovej britvy je ten, že neexistujú tvrdenia, ktoré by nikdy nemali byť predmetom posudzovania. Pri posudzovaní tvrdení nehrá žiadnu úlohu tradícia, viera alebo naše vlastné priania. Cenu majú len a len dôkazy.

Na druhej strane by som rád práve tu upozornil, že to neznamená, že sa bavíme len o tvrdeniach, ktoré sú dokázané. Pomerne veľkú skupinu tvrdení, pre ktoré sú dôkazy, avšak len nepriame, sú hypotézy. Pre vedu sú hypotézy navrhovanými riešeniami problémov, v prospech ktorých svedčia určité indície. Nemalá časť z nich sa pri overovaní pravdivosti preukáže ako neopodstatnených a jednoducho nepravdivých. Napriek tomu (a práve preto) sú hypotézy a ich dokazovanie či vyvracanie na vede jednou z jej najzaujímavejších častí.

Druhou britvou v poradí musí byť, prirodzene, **Ockhamova britva**, ktorá znie:

„Entity sa nemajú zmnožovať viac, než je nutné.“

Napríklad si predstavme tvrdenie popieračov pristátia ľudí v projekte Apollo na Mesiáci. Jednoduchou odpoveďou na otázku „Prečo ľudia od sedemdesiatych rokov nepristáli niekolo desaťročí na Mesiáci?“ by bola: „Pretože tam nikdy predtým neboli!“ Je to rozhodne najjednoduchšie vysvetlenie, ako rozoberať celé preteky v kozme, politickú situáciu, podporu kozmických letov a náklady i výnosy takýchto projektov. Napriek tomu je takéto vysvetlenie nesprávne a niekoľko priamych i nepriamych dôkazov ho dokáže vyvrátiť.

Poučka apelujúca len na zdravý sedliacky rozum by nám nebola k ničomu. Čo nám teda Ockhamova britva hovorí? Hovorí, že máme očistiť naše tvrdenia od nadbytočného balastu, presnejšie, že *tie časti tvrdenia, ktoré nemajú vplyv na jeho záver, do neho nepatria.*

Dnes sa nám to môže zdať úsmevné, ale ešte v období renesancie bolo bežným javom, že sa alchymisti pri príprave svojich substancií modlili. Napriek tomu ich úspešnosť bola významne nižšia ako u dnešných chemikov. Modlitby a obete boli po dlhú etapu histórie ľudstva súčasťou postupov, ktoré by sme dnes považovali za čisto technologické. Bola to zjavne nadbytočná súčasť výrobného procesu.

Existujú však aj menej nápadné prebytočné časti tvrdení. Stáva sa to u dejov so spoločnou príčinou a v prípadoch, keď je korelácia čisto náhodná (teda tam, kde nepredstavuje kauzalitu). Dajú a odstrániť postupom, ktorý pekne ukázal Radek Žemlička v jednom svojom videu na Youtube kanáli: Maxwellovi démoni. Príklad vyzerá asi takto:

Traja muži zakladajú oheň. Jeden kreše kamene o seba, druhý trie o sebe drievka a tretí má zápalky. Po chvíli sa skutočne rozhorí oheň plameňom. Založili ten oheň všetci traja alebo to bol len jeden z nich? A ak to bol len jeden, tak ktorý? Ako to overiť? Na skúšku odstránime z pokusu jedného z mužov. Vieme, v akom časovom limite sa oheň prvý krát rozhorel, takže ak sa im podarí založiť oheň približne rovnako rýchlo, tak to bude znamenať, že na založenie ohňa stačia len títo dvaja alebo len jeden z nich. Keď sa im však nepodarí založiť oheň bude to znamenať, že musíme jedného z nich vymeniť za toho, ktorého sme predtým poslali preč. Nakoniec z dvojice, ktorej sa podarilo založiť oheň, pokusne opäťovne odstránime jedného z nich. Pokiaľ ten, ktorý zostal, dokáže založiť oheň, znamená to, že na to stačí práve len tento jeden muž a konanie ďalších dvoch predstavuje koreláciu, nie však príčinnú súvislosť.

Samozrejme, k získaniu určitej istoty by sme museli tento pokus niekoľkokrát opakovať, ale to si už vieme predstaviť pomerne ľahko.

Zo všetkých dôležitých filozofických britiev je najmenej spomínaná a často jej aj ľudia najmenej rozumejú je Popperova britva, ktorá znie:

„Vedecké teórie sú overiteľné. Overiteľné teórie je možné na základe overovacieho postupu zamietnuť (a nahradiť inými teóriami).“

Trochu mi je ľúto, že Popper formuloval svoju britvu práve takto. V princípe to isté totiž platí pre akékoľvek tvrdenie. Rozumiem ale to, že na krčmové reči asi nebudeme nutne aplikovať také vysoké štandardy. Postupy, ktorými môžeme overovať teórie (vo vedeckom význame), je pomerne veľké množstvo, všetky tu však nebudem menovať. To podstatné, čo z Popperovej britvy vyplýva je jeho poňatie falzifikovateľnosti. Zatiaľ čo Hitchensova britva hovorí, že k tvrdeniu by sme mali mať dôvod (dôkazy alebo indície), Popperova britva sa zaoberá tým, ako je tvrdenie formulované, teda či existuje spôsob ako je možné dokázať jeho prípadnú nepravdivosť.

Málo z nás si uvedomuje, ako je dôležité stanoviť také podmienky, za ktorých tvrdenie nebude platiť. Ak je totiž výsledok tvrdenia rovnaký bez ohľadu na výsledky overovania, tak je tvrdenie formulované chybné. Popperova britva odstraňuje dva podstatné problémy – problém logickej chyby pri formulovaní hypotézy a rozlíšenie pavedeckých tvrdení.

Úplne krajnou možnosťou pri formulácii tvrdenia – tvrdenia o zázrakoch sa zaoberá Humeova britva, ktorá hovorí:

„Žiadne svedectvo nie je schopné dokázať zázrak, ibaže by išlo o svedectvo takého druhu, že by jeho omylnosť bola ešte zázračnejšia ako skutočnosť, ktorú sa snaží doložiť.“

Vysvetlenie tejto britvy bude tentoraz o niečo náročnejšie. Pokiaľ si predstavíme bežnú udalosť, môžeme si overiť, že má v našom svete svoje jednoznačné príčiny a dôsledky. Zázrak, o ktorom píše Hume sa však vymyká bežným zákonitostiam a známym fyzikálnym zákonom nášho sveta. Má doslova nadprirodzený pôvod. Humeova britva nám vlastne hovorí, že pri tvrdení o zázrakoch sa môže naša dôvera opierať len o autoritu, nie však o dôkazy. Tým sa dostávame späť ku Hitchensovej britve: „To, čo je možné tvrdiť bez dôkazov, je možné taktiež bez dôkazov odmietnuť.“

Čo však s tým, ak je niektoré naše zistenie tak nečakané alebo tak málo časté, že sa zdá ako zázrak? V dvadsiatom storočí sme sa stretávali s javmi a vynálezmi tak neintuitívnymi, že, povedané slovami klasika, sa „nedajú odlíšiť od mágie.“ Ako sa Humeova britva vysporiada s niečím takýmto? V pôvodnom znení veľmi ťažko, preto ju britský astronóm, kozmológ a popularizátor vedy Carl Sagan upravil práve pre tento prípad do nasledujúceho znenia:

„Výnimočné tvrdenia si vyžadujú výnimočné dôkazy.“

Ak by sme prepísali Humeovu britvu do zodpovedajúceho tvaru, tak by znela nasledovne: „Výnimočné tvrdenia je možné dokázať len dôkazmi, ktorých spochybnenie je omnoho menej pravdepodobné, ako to, že by samotné tvrdenie bolo nepravdivé.“ (Vlastne, toto isté by malo platiť aj pre omnoho menej výnimočné tvrdenia.)

Toto nám môže pripomenúť dobu, keď Antoni van Leeuwenhoek vynašiel svoje miniatúrne mikroskopy a po prvý raz uvidel „animalcules“ – mikroorganizmy. Výnimočné tvrdenia, o ktorých v minulosti bolo možné len špekulovať, boli podporené tak silnými dôkazmi, že by bolo skutočne nepravdepodobné, ak by boli mylné. Rovnako sú na tom aj fyzikálne objavy tohto a minulého storočia. Dokázať existenciu atómov, neutrínov, gravitačných vln alebo Higgsova bosonu nie je, bez prístupu k špičkovej technike a technológiám, v silách bežného človeka. Napriek tomu sú dôkazy pre ich existenciu natoľko presvedčivé, že ich existenciu nepovažujeme za pochybnú.

Používajte tieto štyri britvy nestriedmo, pretože ich používanie zušľachtuje diskusiu.

